ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 98, Kasım 2019, s. 265-276

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36780>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
6.08.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.11.2019

Erdoğan GÜRBÜZ

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Sosyal Bilimler Enstitüsü Y. Lisans
Öğrencisi
erdogangurbuz46@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Ümrhan OZAN KARAHAN

Uşak Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
ozankarahan77@hotmail.com

KLEOPATRA’NIN ROMA İLE OLAN İLİŞKİLERİ VE ACTIUM SAVAŞI¹

Öz

İskender’in MÖ. 332 yılında Mısır’a gelmesi ile Helenistik dönem başlamış, MÖ. 323’teki ani ölümü ardından fethettiği topraklar ardılları arasında büyük mücadelelerle paylaşılmıştır. İskender’in yakın arkadaşı ve generali olan Ptolemaios, İskender’in ölümü ardından MÖ. 305 yılına kadar satrap olarak hüküm sürdüğü Mısır’da krallığını ilan etmiş ve Helenistik dönemin en uzun ömürlü olan devletinin kralı olmuştur. XII. Ptolemaios’un kızı Ptolemaiosların son kraliçesi olan VII. Kleopatra, Mısır’ın siyasi, sosyal ve ekonomik tarihinde araştırılan ve merak edilen önemli bir isim olmuştur. Kleopatra’yı diğer kral ve kraliçelerden farklı kılan dış siyasette kendi topraklarını korumak adına izlediği politikalarıdır. MÖ. 31 yılında Marcus Antonius ile birlikte Octavianus’a karşı kaybettiği deniz muharebesi artık Kleopatra’nın tarih sahnesinden silineceğinin açık bir göstergesi olmuştur. Bu çalışmamızda Kleopatra’nın Mısır’daki yeri, Roma ile olan ilişkileri ve ölümü hakkında bilgi verilecektir.

¹ Bu çalışma, Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü “Helenistik Dönemde Mısır” adlı tez çalışmasından faydalanılarak yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mısır, Ptolemaios, Marcus Antonius, Kleopatra, Actium

CLEOPATRA'S RELATIONSHIPS WITH ROME AND BATTLE OF ACTIUM²

Abstract

Alexander's land in Egypt in BC. 332 with the arrival of Hellenistic period began, BC. 323 after the sudden death of conquered lands between the successors were shared as a result of great struggles. Ptolemy, a close friend and general of Alexander, declared his kingdom in Egypt where he ruled Satrap by BC 305, and became the king of the Hellenistic state. VII. Cleopatra, the last queen of Ptolemy's daughter XIII. Ptolemy, was an important figure in the political, social and economic history of Egypt. It is the policies it pursues to protect its own land in foreign politics, which distinguishes Cleopatra from other kings and queens. In B.C. 31, Marcus Antonius and his lost sea battle against Octavian were clear indicators that Cleopatra would be removed from the history scene. In this study, information about the place of Cleopatra in Egypt, foreign policy and death will be given.

Keywords: Egypt, Ptolemaios, Marcus Antonius, Cleopatra, Actium

GİRİŞ

Mısır, 24-32° kuzey enlemlerinde Afrika'nın kuzeydoğusunda yer alır³ ve batısı, doğusu, güneybatısı çöllerle kaplıdır. Ancak antik dönem Mısır'ın sınırlarını belirlemek oldukça zordur. Antik dönem Mısır'ına Nil Vadisi, Nil Deltası, Fayum çevresindeki bazı kesimler ve maden arazileri de eklenir. Bunlara bakılarak Mısır'ın ana alanının çölün içinde yer almakta olduğu görülür ve Antik Mısır, Aşağı Mısır (Kuzey Mısır)-Nil Deltası, Yukarı Mısır (Güney Mısır)-Nil Vadisi olarak iki bölümden oluşan yaklaşık 30.000 km²'lik bir alandan ibaret olan Nil Nehri vahasından oluşmaktadır. Antik Mısır kurulduğu yerden dolayıdır ki döneminin diğer büyük antik devletlerinden soyutlanmış haldedir. Belki de bu durum onun uzun ömürlü ve dengeli bir devlet olarak varlığını sürdürmesinde etkili olmuştur⁴. Mısır'ın konum neticesiyle uygun oluşu ve Nil nehrinin taşıp geri çekilmeleri sonucu zirai hayatın tetiklenmesi Mısır'ın bin yıllar boyunca neden bu denli ehemmiyete sahip olduğunu açıklamaktadır⁵.

Antik Mısır'ın toplumsal ve siyasi tarihi hakkında birçok şey bilinmesiyle birlikte Antik Mısır'dan günümüze kapsamlı araştırmalar yapılabilecek kadar tarihsel metin ulaşmamıştır. Bundan dolayı Mısır hakkındaki bilgilere her firavun için ayrı ayrı tutulan kişisel saltanat yıllıklarından, Mısır dışında bulunan antik kaynaklardan ve arkeolojik kalıntılardan yola çıkarak ulaşılmaktadır⁶.

² This study was made by using "Egypt in Hellenistic Period" thesis

³ F. C. H. Wendel, History of Egypt, New York, D. Appleton and Company, 1890, s. 7.

⁴ Nazmi Özçelik, İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı, Ankara, Nobel Basımevi, 2011, s. 117.

⁵ Afet İnan, Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, s. 1-2.

⁶ Douglas J. Brewer, Emily Teeter, Mısır ve Mısırlılar, Çev: Nihal Uzan, Ankara, İletişim Yayınları, 2007, s.33.

HELENİSTİK DÖNEM ÖNCESİ'NDE MİSİR

Mısır'ın tarih öncesi dönemleri Nil civarı insanların yaşamaları ile başlar ve tahmini olarak MÖ. dördüncü binyıla kadar sürer. Avrupa'da olduğu gibi Mısır'da da Paleolitik, Mezolitik dönemlere ait kültür izleri vardır⁷.

Tarihi dönemler başlamadan çok önce Mısır'daki insanın varlığı civar çöllerde ve çok sayıda mezarda bulunan hem erken hem daha geç Paleolitik Dönem'e ait aletlerle kanıtlanmıştır. Çöl yüzeyinde bulunan kalıntılar Paleolitik Döneme ait kalıntılardandır. Bu çıkarılan kalıntılar dışında Paleolitik Dönem ile ilgili başka kalıntı bulunmamaktadır ve aksi durumda bu dönem hakkında ayrıntılı bilgi edinmek mümkün olamazdı. Neolitik Dönem'in mezar kalıntıları, o zamanın kültür ve insan yaşayışı hakkında söz sahibi olunmasına olanak sağlamaktadır⁸.

MÖ. 5000 ve 4000 yıllarını kapsayan Neolitik dönem boyunca buradaki topluluklar birlikte yaşamaya, toprağı ekmeğe, tahıl yetiştirmeye ve hayvanları evcilleştirmeye başlamışlardır. Bu dönemde yerleşik hayata geçişin, gitgide avcılık ve toplayıcılığın yerini aldığı görülmektedir⁹. Neolitik dönemle birlikte vadinin görünümü tamamen farklı bir hal almıştır ve iklim bakımından günümüze yakın hale gelmiştir. Nil'in küçülmesiyle birlikte bölge halkı, Nil'in verimli hale getirdiği topraklara yönelirler ve Mısır eskiden olduğundan daha kalabalık bir hal almıştır. Burada yaşayan insanların Sülaleler Dönemi Mısır'ın ataları olduğu varsayılmaktadır. Irk olarak ise tek bir ırka mensup değildirler. Akdeniz ve civarında yaşayan bir ırk ve Paleolitik dönemden kalma siyahi bir ırkın karışımı olduğu düşünülmektedir. Mısır halkının bir zamanlar yaşadığı topraklar zamanla nehrin yükselmesinden dolayı taşındığı için Neolitik dönemle ilgili kazılar yapıp ayrıntılı bilgi edinilmesi imkânsız hale gelmektedir. Neolitik dönemin bazı yerleşim yerleri yüksek tepelikler üzerine kurulduğundan Nil'in yıllık yükselmelerinden etkilenmemiştir. Bu da Antik Mısır'ın Neolitik dönemi hakkında kazılar aracılığı ile bilgi sahibi olunmasına olanak sağlamaktadır¹⁰.

MÖ. 3200'lerde Mısırlılar Hiyeroglif olarak adlandırılan kendi yazı sistemlerini bulmuşlardır. Bu tarih ise hanedanlar öncesi döneme denk gelmektedir. Antik Mısırlıların bulduğu bu yazı sistemi MS. 394 tarihine kadar kullanılmıştır¹¹. Yazının ortaya çıkması, Memfis'te bir başkentin kurulması ve ilk sülaleler olarak bilinen dönemin başlangıcına işaret etmektedir. MÖ. 3200'ler ile MÖ. 2600'ler arası bu süre boyunca bir krallık modeli gelişmiştir ve MÖ. 2500'lü yıllara gelindiğinde kralın doğrudan doğruya güneş tanrısı olan Ra'nın varisi olduğu kabul edilmiştir. Yeni bir kral tahta çıktığı zaman kralın tahta çıkışının şerefine, aynı zamanda güneşin doğuşu anlamına da gelen *kha* isminde bir tören düzenlenmiştir. Kralın hükümdarlık süresinin otuzuncu yılının hemen ardından kral, önce Yukarı Mısır'ın beyaz tacını, ardından Aşağı Mısır'ın kırmızı tacını giyerek eyaletlerin kendilerine bağlılığının bildirgesi olan bir tören tertip edilmiştir. Bu törenlerde her eyalet kralı onurlandırmak için kendi bölgesinin tanrılarını da beraberinde getirirdi ve bu törenin sonunda eyalet yöneticilerinin krala bağlılık bildirilmiş olunurdu¹².

⁷ Afet İnan, a.g.e., s.33.

⁸ Philip Van Ness Myers, Ancient History, New York, Athenaeum Press, 1916, s.25.

⁹ Rosalie David, Handbook To Life In Ancient Egypt, Facts On File, Inc., New York 2003, s.112.

¹⁰ Jean Vercoutter, Eski Mısır, Çev: Emine Çaykara, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 42-43.

¹¹ Ali Narçın, A'dan Z'ye Mısır, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2007, s.136.

¹² Charles Freeman, Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları, Çev: Suat Kemal Angı, Ankara, Dost Kitapevi Yayınları, 2003, s. s. 30.

Para henüz bulunmadığı Erken Tunç Devri'nin ilk dönemlerinde Mısır'da bölgeler arası temas artmıştır ve bunun beraberinde takas sistemi gelişmiştir. Erken Tunç Devrinin birinci safhasında bu temaslar doğrultusunda ülkeye yabancı mallar geldi ve yüksek ihtimalle Mısır da takas karşılığında ihracatlar yapmıştır. Bölgeler arası bu ilişkiler Tunç devri boyunca devam etmiştir¹³.

Mısır'ın eskisi kadar kuvvetli olmadığı MÖ. birinci binyıllık dönemde egemenlik sahası da gittikçe küçülmüştür. Karşılaşılan sorunlarla baş edemeyen Mısır eskiden olduğu gibi Kuzey ve Güney halinde ikiye bölünmüş halde yönetilmiştir. Teb şehrinde Amon rahipleri kurduğu bağımsız devleti yönetirken Tin şehrinde ise başka bir sülale egemen olmuş vaziyetteydi. Ha-beşliler güneyden Mısır'ı baskı altına almış durumdayken Libyalılar kuzeyden sıkıştırmıştır. Tüm bunlar olurken Nübye taraflarında da ayrı bir devlet kurulmuştur. M.Ö. 700'lerin ortalarına gelindiğinde Mısır için bu karanlık dönemde birçok kral ortaya çıkmıştır¹⁴.

Nübye'de Mısır egemenliğinin son bulmasının ardından Napata başkentli kurulan Ha-beş Devleti'nde hükümdarlar kendilerinin firavunların ardılları olduklarını iddia etmişlerdir ve bu iddialarını orada yaşayan halka bir süreliğine olsa da kabul ettirmişlerdir. MÖ. 671'lere gelindiğinde Mısır, Asur Devletinin bir parçası haline gelmiştir. Assurbanipal zamanında Kuzeyden gelen Kimmerler Asurlar için büyük bir tehlike oluşturmamasından dolayı Mısır tekrar bağımsızlığına kavuşmuştur. 26. Hanedanın kurucusu olan I. Psammetikh barışçıl bir yol ile MÖ. 653'te Mısır'daki birliği tekrar sağlamayı başarmıştır. Ardından Amasis zamanında ise Mısır son parlak dönemini yaşamıştır. Amasis Hellenlere karşı dost bir politika izlemiştir. Amasis öldükten sonra Fenikelilerden destek alan Pers Kralı II. Kambyses Mısır ordusunu yenmiştir. Bu yenilgi Mısır'ın bir Pers satraplığı olmasına neden olmuştur. Persler ülkedeki yıllardır süregelen yönetim sistemini geride bırakmışlardır ve herkese din özgürlüğü tanımışlardır. MÖ. 343'ten itibaren Mısır'ın 31. Hanedanı sayılan ikinci Pers egemenliği ise MÖ. 332 yılında Büyük İskender'in burayı ele geçirmesiyle son bulmuştur¹⁵.

İSKENDER'İN DOĞU SEFERİ

Büyük İskender'in babası II. Philippos, MÖ. 338 yılında Khaironeia savaşı ile Yunanistan'ın tek hâkimi olduktan sonra Korintos ve Tebai'de yeni garnizonlar kurmuştur ve bu bölgelerin güvenliğini tam olarak sağlamak istemiştir. II. Philippos'un Atina üzerinde tam bir hâkimiyet kurması için büyük bir donanmaya ihtiyacı vardı ve henüz büyük bir donanmaya sahip olmadığı II. Philippos, olası bir Pers-Atina ittifakının önüne geçmek için Atina'ya bir barış teklifi sunmuş ve Atina bu teklifi kabul etmiştir. II. Philippos, hâkimiyet kurmadığı tek Yunan şehri olan Sparta'ya doğru bir sefere çıkma kararı aldığı sırada Pers kralı III. Artakserkses'in ölüm haberini öğrenmiştir. Bunun üzerine bir Pers tahtının boş olmasını fırsat bilerek Perslere karşı bir savaş hazırlığına girişmiştir. Perslerle bir savaş durumunda Yunan şehir devletlerinin olası ayaklanmaların önüne geçmek için ise Yunan şehir devlet yetkililerini Korint'e çağırarak bir anlaşma imzalatmıştır ve bölge güvenliğini sağladıktan sonra¹⁶ büyük bir Pers savaşı hazırlığı içinde olan II. Philippos, MÖ. 336 yılında kızı Kleopatra'nın düğünü sırasında esnasında bir suikasta sonucunda öldürülmüştür¹⁷.

¹³ Karin N. Sowada, *Egypt in the Eastern Mediterranean during the Old Kingdom*, Fribourg, Academic Press, 2009, s.25.

¹⁴ Nazmi Özçelik, a.g.e., s.182-183.

¹⁵ Bülent İplikçioğlu, *Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları*, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1994, s. 113-114.

¹⁶ Jona Lendering, *Büyük İskender*, Çev: Burak Sergin, Kitap Yayınevi, İstanbul 2009, s. 51-52.

¹⁷ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 119.

Babasının ölümü ardından doğu seferi yapmak için harekete geçen Büyük İskender öncelikle Tuna ve Trakya bölgelerinde yaşayan kabileleri kontrolü altına almıştır. Trakya bölgesinin kontrolünü ele aldıktan sonra Yunanistan'da İskender'in yönetimine karşı bir ayaklanma çıkmıştır ve İskender tekrar Yunanistan'a dönerek kontrolü sağlamıştır. Daha sonra İskender doğu seferine odaklanarak Yunanistan'daki kontrolü babası II. Philippos'un subayı olan Antipatros'a bırakarak ordusuyla birlikte Çanakkale Boğazı'na doğru harekete geçti¹⁸.

Anadolu'nun Fethi

Büyük İskender Çanakkale Boğazı'nı geçtiğinde içinde 30.000 piyade ve 5.000 den fazla süvarinin olduğu bir orduya sahipti. İskender'in Anadolu topraklarına ayak bastığını öğrenen Perslere bağlı satraplıklar bir savaş konseyi toplamıştır. Bu esnada İskender ve ordusu Granikos Nehri'ne doğru savaş düzeninde hareket etmekteydi. Perslerin ise 20.000 kadar süvarisi ve bundan daha az sayıda olmak üzere paralı piyade askeri bulunmaktaydı¹⁹.

Pers satraplıklarının orduları Granikos (Kocabaş Çayı)'un doğu kısmında, ordunun harekâtı için pek de müsait olmayan bir yerde mevzi almışlardır. Bunun haberini alan İskender ordusuna derhal savaş pozisyonuna geçmesini emretmiştir. Akabinde iki ordu arasında Mayıs 334'de yapılan savaşı İskender kazanmıştır. Savaşta eşir alınan Yunanlıların bir kısmını birlik kurallarına uymadıkları ve ihanet ettikleri gerekçesiyle öldürttü ve bir kısmını da ağır işlerde çalışmaları için MÖ. 334 yılında Makedonya'ya yollamıştır²⁰.

Daha sonra Pers donanmasının Hellespontos (Çanakkale Boğazı) üzerinden ikmal yapacağı hattın kesilmesi ve olağan bir Makedon kıyı kentlerine saldırının önünü kesmek amacıyla İskender, kıyı boyunca uzanan Smyrna (İzmir), Hallikarnasos (Bodrum yöresi) ve Ephesos (Efes) kentlerini almak için harekete geçmiştir. Bu şehirlerin alınmak istenmesindeki sebeplerine bakıldığında tamamen savunma amaçlı olduğunu görülmektedir. Perslerin batıdaki en önemli idari merkezi olan Sardes'te Perslerin, İskender ve ordusunu püskürtecek yeterli gücü yoktur. Buna karşın onları koruyan surlara ve alınması güç olan bir kaleye sahiptilerdi. Ancak ordunun uzun süre savunma yapacak yeterli erzakı bulunmamaktaydı. Sardes, İskender'e teslim olmak zorunda kalmıştır. Sardes İskender'in kontrolü altına girmişti ve şehirdeki hazine İskender'in askerlerine aylar boyunca düzenli olarak maaşlarını ödemesine fırsatı tanımıştır²¹.

Hallikarnasos ve Miletos hariç bütün kıyı kolaylıkla İskender'in boyunduruğu altına girmiştir. Direnç gösteren, Hallikarnasos ve Miletos ise güç kullanılarak kontrol altına alınmıştır. İskender ordusunun güçlenmesini bekleyerek Perslere ait kıyı kentlerini ele geçirerek hazinelerine sahip olmak istiyordu. Bu esnada Anadolu'da Pidisyahların gösterdiği direnç İskender'in oraya gidip hâkimiyeti altına almasıyla son bulmuştur. Daha sonra Frigya ve Gordion'uda ele geçirdi ve daha sonra Paflagonya ve Kapadokya'yı da almıştır. Darius'un bölge komutanı olan Memnon ölünce İskender daha da cesaretlenmiştir. Darius İskender'in Asya içlerine doğru geleceğinin haberini alınca Sus'tan ayrılmış ve savaş hazırlıklarına başlamıştır. Bu kez Darius ordu üstünlüğüne güvenerek Granikos Muharebesi'nde ki gibi olmayacağını İskender'den intikamını alacağına inanıyordu²².

¹⁸ Oğuz Tekin, a.g.e., s. 120-121.

¹⁹ Arrian, İskender'in Seferi, Çev: Meriç Mete, İdea Yayınevi, İstanbul 2005, Kitap I, XI-XII,XIV.

²⁰ Arif Müfid Mansel, Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s.s.437.

²¹ Jona Lendering, a.g.e., s.88-89.

²² Plutarkhos, Büyük İskender (Hayatı ve Savaşları), Çev: Vahdet Gültekin, Rado Yayınları, İstanbul 1980,XVII, XVIII.

MÖ. 1 Kasım 333 yılında yapılan İssos Savaşı iki savaşçı kral olan İskender ve Darius arasında geçen Granikos Savaşı'ndan sonraki ikinci savaştır. Bu savaşta Persler Makedonlara karşı neredeyse iki kat asker üstünlüğüne sahipti. Günümüz İskenderun körfezinin kıyısında bir kent olan İssos civarında yapılan bu savaş İskender'in kesin zaferi ile sonuçlanmıştır ve Pers kralı ordusunun kalan kısmını geride bırakarak kaçmak zorunda kalmıştır²³. Bu zaferden sonra İskender bölgedeki zenginlikleri elde etmek ve arkasını güvenli hale getirmek için fazla ilerlemedi. Kıyı bölge kralları, İskender'in huzuruna gelip Fenike ve Kıbrıs'ı İskender'in hakimiyetine bırakmışlardır. Alınamayan şehir olarak sadece Tiros(Sur) kalmıştır. Tiros'un alınması için mancınıklar yerleştirilmiş, 200 kadar gemide şehrin girişine konuşlandırılmış²⁴. Tiros M.Ö. 332'de 7 aylık bir kuşatmanın ardından İskender'in eline geçmiştir. Tiros, Fenike ve Kıbrıs'ın İskender'in eline geçmesi bu üç yerin Pers donanmasını oluşturuyor olması ve artık bu donanmanın İskender'e ait olması açısından büyük önem taşır. Ardından Gaza (Gazze)'ye yönelen İskender, bir direnişin ardından 5 aylık kuşatma ile burayı da ele geçirmiştir²⁵.

İSKENDER'İN MISIR SEFERİ

İskender Gaza'nın ardından Mısır'ın kapılarına dayanmıştır. Mısır'ın, İskender için çok önemli bir yer olmasının sebebi hem Perslerin son deniz üssü ele geçirilmiş olacak hem de Mısır'ın verimli topraklarının mahsulleri ve zenginliklerini doğrudan elde etmiş olacaktı²⁶.

İskender MÖ. 332 yılının Kasım ayının sonlarında Gaza'dan Mısır'a doğru hareket etmiştir. İskender'in tek gayesi Darius'un Akdeniz ile olan son bağlantı yeri olan Mısır'ı ele geçirmektir. İskender yaklaştığı sırada Mısır, Darius'un elinden çoktan çıkmıştır. Çünkü MÖ. 333 gerçekleşen İssos savaşında Darius'un Mısır Satrapı Sebakes ölmüştü ve onun yerine Darius Mısır'a Mezakes'i atamıştı. Mezakes satrap olduğu sırada İskender'e karşı Mısır'ı savunmada kullanabileceği Mısır'a gelen ücretli Hellen askerlerini öldürmüştür. Mısır'ın fethinde İskender girdiği hiçbir yerde direnişle karşılaşmamıştır. Nil'in en büyük başkenti olan Memfis'in de alınmasından sonra Mısır'ın fethi başarıyla tamamlanmış ve Pers boyunduruğu altında bulunan bütün Akdeniz kıyısının fethi de tamamlanmıştır. İskender Mısır'ı fethedince halkın kendisinin orayı fethetmeye değil kurtarmaya geldiğini anlamasını istiyordu ve Mısırlıların inançlarına ve kültürlerine saygı gösteriyor, onlar için kutsal olan hiçbir şeye dokunmuyordu. İskender bu saygılı davranışlarıyla sadece Mısır'ı değil Mısır halkının gönlünü de kazanmıştır²⁷.

İskender Mısır kültürüne saygısının yanında başkent Memfis'te Hellenlere has olan müzik, spor ve şiir yarışmaları düzenlemiştir. Bütün bunların yanı sıra Hellen kültürünün beşiği olacak olan Alexandria (İskenderiye) şehrini de kurmuştur²⁸.

DİADOKHOSLAR DÖNEMİ

İskender'in M.Ö. 323 yılındaki ani ölümünden dolayı geriye bir varis bırakmamıştır ve bu büyük imparatorluğun başına kimin geçeceği sorunu ortaya çıkmıştır. Tahta kimin çıkacağına dair kargaşa daha sonraları taht kavgalarına dönüşmüştür. İskender'in komutanları ve en

²³ Barry Strauss, Tarihe Yön Veren Büyük Komutanlar: İskender, Hannibal ve Sezar'ın Liderlik Dehası, Çev: Ümit Hüsrev Yolsal, Sal Yayınları, İstanbul 2013, s.125-126.

²⁴ Plutarkhos, a.g.e., XXIV.

²⁵ Arif Müfid Mansel, a.g.e., 443.

²⁶ Arif Müfid Mansel, a.g.e., s. 443.

²⁷ Droysen, Büyük İskender Tarihi, İstanbul, Dharma Yayınları, 2007, s. 285-286-287.

²⁸ Arif Müfid Mansel, a.g.e., s. 443.

yakınları olan kişiler imparatorluğun yönetimini almak ya da belirli bir bölgenin hâkimi olmak istemişlerdir²⁹.

İskender'in sefere başladığı yer olan Yunanistan'dan en doğuda Hindistan'a kadar olan 5 milyon km²'lik bir hâkimiyet alanı vardı ve bu alanın paylaşılması veya nasıl yönetileceği kolay çözülen bir sorun olmayacaktır. İskender'in ölmeden önceki hâkimiyet alanına birbirinden bağımsız 4 ana bölgenin birleşiminden oluşmaktadır.

1. Makedonya Krallığı
2. Korint Birliğine bağlı Yunan şehir devletler
3. Asya Krallığı
4. Himayesi altındaki diğer devletler³⁰

İskender'in ölümü üzerine çok geçmeden Diadokhlar (İskender'in komutanları) Babil'de bu denli büyük bir ülkenin nasıl yönetileceğini tartışacakları bir konseyi oluşturmuşlardır. İskender'in karısı Roksane hamile olduğu için doğacak çocuğun erkek olması halinde tahtın meşru mirasçısı o olacaktı. İskender'in karısı Roksane doğum yapana kadar ülkenin başına geçici olarak Perdikkas atanmıştır. Daha sonra Roksane bir erkek çocuk dünyaya getirmiştir ve o büyüyünceye kadar Devlet Konseyi'nin kararınca, İmparatorluk komutanlar arasında MÖ. 321 yılında bölüştürülmüştür. Ülkenin bölüştürülmesinin ardından ülkenin önemli ve güçlü bir kesimi Perdikas'ın elindeydi ve Perdikas'ın güçlenmesi diğer komutanları rahatsız ediyordu. Diadokhoslar arasındaki ilk zıtlama İskender'in cesedinin Makedonya'ya taşıyıp taşınmaması hakkında olmuştur. Bu esnada Kyrene'de iç savaş başlamıştır ve Ptolemaios bu iç savaşa Perdikkas'ın haberi olmadan müdahale edince Perdikkas, Ptolemaios'un kendisine karşı bir tavır takındığını düşünmesine yol açmıştır ve Perdikkas Mısır'a girme kararı almıştır. M.Ö. 321 yılında Memfis yakınlarına geldiğinde ise aralarında Seleukos'unda bulunduğu subayları tarafından öldürülmüştür. Daha sonra Suriye'de Triparadeisos Konseyi toplanarak yeni kararlar alınmıştır. Toplanan bu yeni konseyde alınan kararlar gereğince, Antipatros İmparator vekili, Antigonos Asya'da bulunan ordunun kumandanı seçilmiştir. Bunların yanı sıra Seleukos Babil Satraplığı'nı, Ptolemaios ise Mısır ve Kyrenaika(Sirenayka)'yı almıştır³¹.

PTOLEMAİOSLAR DÖNEMİ

Ptolemaios Hellen usulüne göre kendi hükümdarlık döneminin İskender'in ölüm tarihi olan M.Ö. 323'te başladığını kabul etmiş, buna karşı olarak Mısır halkı ise Ptolemaios'un kendilerine firavun olarak M.Ö. 305 yılında kabul etmiştir. Ptolemaios'un Antiochos ve Demetrios karşısındaki başarıları ve özgüveni onun Mısır'da uzun bir süre var olacağını açıkça göstermekteydi. Bu dönem boyunca da Ptolemaios'lar M.Ö. 306'dan sonra Mısır'da Helenistik dünyanın uzun ömürlü bir gücü olarak kendini koruyacaktır³².

Ptolemaioslar'ın bir devlet olarak kurulduğu tarihten sonrada 281'e kadar Diadokhoslar arasındaki mücadeleler devam etmiştir. Ptolemaioslar'ın kurucu kralı olan I. Ptolemaios Soter, Mısır tarafından firavun ve tanrı olarak görünüyordu aynı zamanda da dürüst ve kurnaz bir as-

²⁹ Oğuz Tekin, a.g.e., s. 134-135.

³⁰ Yüksel Arslantaş, Cuma Ali Yılmaz, "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt-Sayı: 27-2, (2015), s. 361-362.

³¹ Oğuz Tekin, a.g.e., s. 135-136-137.

³² R. Malcolm Errington, *Hellenistik Dünya Tarihi* M.Ö. 323-30, Homer Kitapevi, İstanbul 2017, s. s.61.

kerdi. Kral Mısır'da İskender'in uygulamalarından farklı olarak bir politika benimsemiştir ve aynı zamanda Grek yardımlarına tamamen bağlı olmayıp belirli bir düzeyde bağıydı³³.

Genel olarak Ptolemaios yönetimindeki Mısır halkı başlarda İskender'i hoşgörü ile karşılamış olsa da Ptolemaioslar yönetimi altında kendileri dışlanmış hissetmeleri için belli başlı sebepleri vardı. Bu sebeplerden başlıca ve en önemli olanı sosyal ve ekonomik eşitsizlikti. Toplumda Mısırlılar, Hellenlere göre daha düşük bir sınıfa mensuptur. Mısırlılar zanaatkâr ve kraliyet topraklarının kiracıları konumundalardı. Her ne kadar mülk sahibi Mısırlılar olsa da her zaman Hellenlerin toprakları daha çok olmuş ve daha o bölgede daha fazla söz sahibi olmuşlardır. Hatta Mısır'da Milliyetçi olarak adlandırabileceğimiz ve ülkelerinden yabancılara gitmelerini isteyen Mısırlılardan oluşan bir topluluk bulunmaktadır³⁴.

Her ne kadar bazı Mısırlılar Makedonlar tarafından yönetilmekten rahatsız olmuş olduğu nu gösteren MÖ. bir ve ikinci yüzyıllarda küçük çaplı iç savaşlar çıkmış olsa da Mısır'da Makedonlara karşı top yekin bir ayaklanma yaşanmamıştır³⁵.

VII. KLEOPATRA VE MISIR'IN DÜŞÜŞÜ

Efsanelere bakıldığında VII. Kleopatra'nın başarısının daha çok fiziksel özellikleri ve cinsel çekiciliğinden dolayı olduğu savunulurken, antik kaynaklar kraliçenin güzelliğinin orta düzeyin biraz üstünde olduğunu, zekâsı ve çekiciliğinden dolayı büyük başarılar elde ettiğini savunmaktadır. VII. Kleopatra'nın sekiz dil bilmesi onun da ataları gibi iyi bir eğitim aldığını göstermektedir. Çünkü Ptolemaioslar'da ikinci ve üçüncü yüzyıllarda büyük âlim ve şairler Ptolemaios prens ve prenseslerine özel dersler vermişlerdir. Bu durum VII. Kleopatra ve kardeşleri içinde geçerlidir³⁶.

XII. Ptolemaios'un kızı olan VII. Kleopatra, MÖ. 69 yılında dünyaya gelmiştir. Çoğu tarihçinin kabulüne göre annesi Kleopatra Tryphaina'dır. Bunun yanı sıra VII. Kleopatra'nın kraliçe olmadan önceki gençlik ve ergenlik dönemi hakkında ayrıntılı bilgi yoktur³⁷. Babası öldükten sonra henüz genç bir kız olan VII. Kleopatra, 18 yaşında babasının ona vasiyeti üzerine henüz 10 yaşındaki erkek kardeşi ile evlenerek tahta çıkmıştır³⁸. Daha 11 yaşında olan XIII. Ptolemaios, ülkenin bir kadın tarafından yönetilmesine karşı olan ve sadece onun yönetmesini isteyen bir danışman heyetine sahipti. MÖ. 48 yılına gelindiğinde iki kardeş arasındaki çekişme ciddi bir hal almış ve Kleopatra İskenderiye'den ayrılmıştır. Aynı yıllarda Roma'da Romalı generaller arasında ki mücadele Roma'da bir iç savaşa dönüşmüştü ve Pompeius ile Gaius Julius Caesar arasındaki bu mücadele Kleopatra'nın geleceği için büyük önem arz etmektedir. İkili arasında geçen çatışmadan Gaius Julius Caesar galip çıkmıştır ve Pompeius Mısır'a kaçmak zorunda kalmıştır. Pompeius'un Mısır'a geldiğini öğrenen Gaius Julius Caesar, Mısır'a doğru yola çıkmıştır³⁹. XIII. Ptolemaios kız kardeşi Kleopatra'yı sürgüne göndermekle kalmayıp Roma'ya da savaş açmıştır. Gaius Julius Caesar ordusu ve donanmasıyla İskenderiye'ye ulaşmış Roma'yı kuşatmıştır. Gaius Julius Caesar İskenderiye'yi kuşattıktan sonra burayı almış ve XIII. Ptolemaios boğularak ölünce Mısır ordusu MÖ. 47 yılında teslim olmuştur. Gaius Julius Caesar, Mısır'da Kleopatra ve diğer kardeşini tahta çıkarmıştır. Romalı general artık Roma'ya dönmesi

³³ H. Idris Bell, *Egypt From Alexander The Great to The Arab Conquest*, The Clarendon Press, Oxford 1948, s.34.

³⁴ H. Idris Bell, a.g.e., s.36-37.

³⁵ H. Idris Bell, a.g.e., s. 37.

³⁶ Stanley M. Burstein, *The Reign of Cleopatra*, London, Greenwood Press, 2004, s. 11

³⁷ Stanley M. Burstein, a.g.e., s. 11-12.

³⁸ John Pentland Mahaffy, *A History of Egypt*, Charles Scribner's Sons, New York 1899, s.236.

³⁹ Duane W. Roller, *Cleopatra*, New York, Oxford University Press, 2010, s. 57-59-60.

için önünde hiçbir engel olmamasına rağmen Gaius Julius Caesar, Roma'ya dönmek yerine İskenderiye'de kalmayı tercih etmiştir. Modern tarihçilere göre Gaius Julius Caesar'ın Roma'ya dönmeyip İskenderiye'de kalmasının sebebi Kleopatra ile aşk yaşamasıydı. Fakat Pragmatik görüşe göre ise Gaius Julius Caesar, Kleopatra'nın tahtına yerleştiğini görmek istiyordu. Daha farklı bir görüş ise Gaius Julius Caesar'ın uzun yıllar boyunca savaştığından dolayı genç sevgiliyle biraz vakit geçirmek istemesiydi⁴⁰.

Kleopatra kardeşi ile beraber tahta çıkmaktan pek memnun olmasa da bunu kabullenmekten başka yapacağı bir şey yoktu. Bu olaydan kısa bir süre sonra Kleopatra, Gaius Julius Caesar'dan hamile kalmıştır. MÖ. 23 Haziran 47 yılında Kleopatra, Caesarion (Ptolemy Caesar veya XV. Ptolemaios Caesar) isimli bir erkek evlat dünyaya getirmiştir ve akabinde Gaius Julius Caesar MÖ. 46'da Kleopatra ve oğlunu Roma'ya gitmiştir. Gaius Julius Caesar'ın Kleopatra'yı Roma'ya getirmesindeki amaç Roma ve Mısır arasında bir anlaşma yapmaktır. Muhafazakâr cumhuriyetçiler Gaius Julius Caesar'ın diktatör olmasına gönülsüz olarak razı gelmek zorunda kalmışlardır. Gaius Julius Caesar'ın özel hayatı yakınındaki diğer devlet adamlarını rahatsız etmiştir. Çünkü Gaius Julius Caesar evliydi ve eşi Romalıydı. Roma'daki tedirginliğin sebebi Gaius Julius Caesar'ın Romalı olmayan bir kadınla evleneceğinin düşünmesinden kaynaklanmaktadır. Gaius Julius Caesar Roma'ya geldikten kısa bir süre sonra İskenderiye'nin Roma'nın ikinci başkenti olması hakkında teklif sunmuştur. Ancak bu senato tarafından onaylanmamıştır. Bütün bunlara engel olan ve Gaius Julius Caesar'ın Kleopatra'nın etkisinde olduğunu düşünen kişi Gaius Julius Caesar'ın halefi Octavius'tur⁴¹.

MÖ. 44 yılında Gaius Julius Caesar, Kleopatra ve oğlu ile Roma'da iken bir suikast sonucu öldürülmüştür. Gaius Julius Caesar'ın ölümünün ardından Kleopatra Mısır'a dönmüştür ve Roma'da tekrar iç savaş patlak vermiştir. Bu esnada Mısır'da kıtlık ve gitgide yayılan veba hastalığı hâkimdi. Kleopatra Mısır'a geldikten sonra oğlu XV. Ptolemaios'un Mısır'ın meşru kralı olduğunu resmi olarak onaylatmak için bir takım girişimlerde bulunmuştur. Kleopatra Roma iç savaşını kendi lehine kullanmak ve o iç savaşa ordusu ile birlikte dâhil olmak istemiştir. Ancak hastalandığı için tekrar İskenderiye'ye dönmek zorunda kalmıştır⁴².

Gaius Julius Caesar'ın ölümünün ardından Roma'daki otorite boşluğu Gaius Julius Caesar'ın varisi olan Octavianus'un Roma'nın batı bölümünün yönetimi alması ve Marcus Antonius'un da Roma'nın doğu bölümünün yönetimini alması ile son bulmuştur. Kleopatra, Gaius Julius Caesar'ın katilleri olan ve daha sonra Marcus Antonius ile savaşan Cassius ve Brutus'e yardım etmeyle suçlanıyordu. Marcus Antonius bu suçlamalar üzerine Kleopatra'yı Kleopatra'yı Kilikya'ya çağırtmıştır⁴³. Kleopatra, Marcus Antonius'u karşısına çıktığında etkilemeyi başarmış ve akabinde MÖ. 40-41 yıllarını İskenderiye'de birlikte geçirmişlerdir. Marcus Antonius'un sonunu getirecek olan bu birliktelikten MÖ. 40 yılında Alexander Helios ve II. Cleopatra Selene adını verdikleri ikiz çocukları olmuştur⁴⁴.

⁴⁰ Joyce Tyldesley, *Cleopatra Last Queen of Egypt*, London, Profile Books, 2008, s. 97-98.

⁴¹ Ron Miller ve Sommer Browning, *Ancient World Leaders: Cleopatra*, New York, Chelsea House Publishing, 2008, s. 50-55-56.

⁴² Günther Hölbl, *A History of The Ptolemaic Empire*, Trans: Tina Savedraa, Routledge Ltd., New York 2001, s. 239-240.

⁴³ Plutarkhos, *Marcus Antonius*, Çev: Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul 2017, XXV.

⁴⁴ Edwyn Bevan, *A History of Egypt Under The Ptolemaic Dynasty*, Methuen & Co. Ltd., London 1927, s. 373-374.

ACTIUM SAVAŞI

MÖ. 36 yılında Marcus Antonius, Kleopatra ile evlenmiştir. Başarılı kumandanın Kleopatra ile evlenmesi ve İskenderiye'de yaşamaya başlaması onun Octavius ile savaşmasına neden olacaktır. Marcus Antonius MÖ. 34 yılında Ermenistan'a başarılı bir sefer yapmıştır ve bu sefer Roma için finansal olarak önemli bir seferdi. Başarılı geçen sefer sonrasında zafer kutlamalarının Roma'da değil de İskenderiye'de yapılması birçok Romalının Marcus Antonius'a karşı bir cephe almasını sağlamıştır. MÖ. 32-31 yılları arasında Marcus Antonius, Octavius'un kız kardeşi Octavian'ı boşadığını Roma'ya bildirmiştir ve Roma'ya bağımlılığının sona erdiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine Octavianus, Roma'da Marcus Antonius'un gücünün elinden alınması gerektiğine dair bir konuşma yaparak senatoda yeterli oy çokluğuna ulaşmış ve Mısır'a savaş ilan etmiştir. MÖ. 2 Eylül 31 yılında Agrippa komutasında ki Roma filosu ile Marcus Antonius ve Kleopatra'nın filosu Yunanistan'ın batı kıyılarında ki Actium Körfezi yakınlarında karşı karşıya gelmiştir⁴⁵.

Daha sonra Octavius, Kleopatra ve Antonius ile karşılaşmış tam bir yenilginin ardından Mısır'ı Roma topraklarına katmak için Mısır'a hem doğu hem batıdan iki yönlü bir istila hareketi başlatmıştır. Octavius Mısır'a geldiğinde Antonius onu düelloya davet etmişti fakat Octavius bunu kabul etmemiştir. Kleopatra tapınağındayken Antonius'a kendisinin intihar ettiğini söylemesi için adamlarını yolladı ve bunun üzerine Antonius, MÖ. 1 Ağustos 30'da intihar ederek hayatına son vermiştir⁴⁶.

Octavianus, İskenderiye'yi neredeyse hiç kan dökmeden ele geçirmiştir ve Kleopatra'nın son güvencesi olan Mısır hazinesini de güvenceye aldıktan sonra artık Kleopatra'nın oynayacak hiçbir kozu kalmamıştı. Octavianus'un Kleopatra'yı idam ettirmemesinin sebebi halk tarafından sevilen kraliçenin ölümünün şehirde büyük bir isyana sebebiyet vereceği düşüncesindendir. Antonius'un ölümünün ardından topraklarının tamamen gittiğinden ve artık elinden bir şey gelmeyeceğinden farkına varan Kleopatra, MÖ. 12 Ağustos 30 yılında 39 yaşında intihar ederek hayatına son vermiştir⁴⁷. Kleopatra'yı diğer aile üyelerinden farklı kılan gerçek yeteneği dünya siyasetine daha çok önem vermesiydi. Dünya siyasetinde kendi topraklarını korumak adına yaptığı girişimlerden ötürü ona modern zamanda Büyük Kleopatra denilmiştir⁴⁸.

MÖ. 30 yılında Kleopatra'nın ölümünün ardından Ptolemaioslar Devleti'nin de Roma'ya katılmasının ardından Helenizm Devri siyasal anlamda son bulmuştur ve Mısır Roma'nın bir eyaleti haline gelmiştir. Bunun neticesinde Roma, Akdeniz hâkimiyetini tamamen sağlamıştır⁴⁹.

SONUÇ

II. Philippos'un oğlu olan Büyük İskender'in MÖ. 332 yılında Mısır'a girmeden önce Mısır'da bir Pers hâkimiyeti vardı. Tarihin en köklü medeniyetlerinden biri olan Mısır medeniyetinin, son hanedanlarının kendi halklarından olmayışı ve Mısır halkının memnuniyetsizliği İskender'in buraya gelip Helen kültürünü yaymasını kolaylaştıracaktı. İskender'in Gaza (Gazze)'nin ardından Mısır'a gelip burada bir direnç ile karşılaşmadan Mısır'ı hâkimiyet alanı içine katması, Mısır halkının İskender'i bir kurtarıcı olarak gördüğünün bariz kanıtı olarak gösterilebilir.

⁴⁵ Ron Miller ve Sommer Browning, a.g.e., s. 73-77.

⁴⁶ Si Sheppard, Actium 31 B.C. Downfall of Antony and Cleopatra, New York, Osprey Publishing, 2009, s. 87

⁴⁷ Si Sheppard, a.g.e., s. 87-89.

⁴⁸ Günther Hölbl, a.g.e., s.249-250.

⁴⁹ Bülent İplikçioglu, Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul 2007 s. 48.

İskender, Mısır'ı hâkimiyeti alanı aldığı diğer yerlerden daha farklı görüyordu. Çünkü Mısır kendine has bir kültüre ve doğal zenginliklere sahipti. İskender Mısır'dan ziyade Mısır halkını kazanmak istemiştir. Mısır'ı ele geçirdikten sonra burada kendi adını taşıyan bir şehir yapılmasını emretmiş, imar faaliyetlerine önem vermiş ve halka özgürlükler tanımıştır.

İskender'in MÖ. 323'teki beklenmedik ölümü ardından sahip olduğu toprakların paylaşımı ardılları arasında yaklaşık 40 yıl sürecek olan bir mücadeleyi beraberinde getirmiştir. Diadokhoslar dönemi dediğimiz büyük mücadelelerin olduğu bu dönemin sonucunda İskender'in hâkimiyetindeki topraklar İskender'in generalleri arasında paylaşılıp Helenistik Devletler denilen devletler kurulmuştur.

Kurulan bu Helenistik Devletler arasında en uzun ömürlüsü İskender'in en güvendiği generallerinden olan Ptolemaios'un kurduğu Ptolemaioslar Devleti olmuştur. Mısır toprakları üzerinde MÖ. 305 yılında kurulan devlet, MÖ. 30 yılında Roma'nın işgali sonucu bir Roma'ya bağlı bir eyalet olana kadar devam etmiştir.

Ptolemaioslar kurulduğu yıldan sonra yaklaşık 150 yıl boyunca Akdeniz'deki deniz gücünü elinde tutmayı başarmıştır. Anadolu'ya hakim olmak istemiş ve özellikle Sleukoslar ile birçok savaflara girmiştir. Belli dönemlerde küçük çaplı isyanlar olmuş olsa da Ptolemaios hâkimiyeti altında Mısır halkı her ne kadar Devlet yönetiminde önemli yerlere gelememiş olsa da Ptolemaios Hanedanına karşı top yekin siyasi bir ayaklanma girişiminde bulunmamıştır.

Yayılmacı bir güç olan Roma'nın yeterince genişleyip Doğu'ya doğru yönelmesi Ptolemaiosların sonunu getirecekti. Ptolemaioslar'ın İskender'in fethettiği topraklar üzerine kurulan Helenistik Devletler içinde en uzun ömürlü devlet olmasının yegâne sebebi Ptolemaiosların en ünlü kraliçesi, zekâsı ve cazibesıyla araştırmalara konu olan Kleopatra olmuştur. Kleopatra dönemin yayılmacı bir gücü olan ve Mısır hariç Akdeniz'e kıyısı olan devletlerin yegâne hâkimi Roma'ya karşı izlediği politikalarla adından söz ettiren bir kraliçedir. Önce Jül Sezar daha sonrada Marcus Antonius ile olan ilişkisi Mısır'ın M.Ö. 30'a kadar ayakta kalmasına neden olmuştur.

Ptolemaiosların son kraliçesi olan Kleopatra, Roma'nın Doğu generali olan Marcus Antonius ile beraber Roma'ya karşı M.Ö. 31 yılında yaptığı Actium Savaşı'nı kaybetmiştir. Actium Körfez'inde yapılan bu savaşın kaybı I. Ptolemaios (Soter)'in kurduğu Ptolemaioslar Devletinin sonu olmuştur. Mısır Roma'nın bir vilayeti haline gelmiştir ve Roma Akdeniz'in tek hâkimi olmuştur.

KAYNAKLAR

- Arslantaş, Y.; Yılmaz, C.A. (2017), "Hellenizmin Gölgesinde Diadokhlar Dönemi". Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 27/2, s. 361-373, Elazığ.
- Arrian, (2005), İskender'in Seferi (Çev.: Meriç Mete), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Bell, H. I. (1948), Egypt From Alexander The Great to The Arab Conquest, The Clarendon Press, Oxford.
- Bevan, E, (1927). A History of Egypt Under The Ptolemaic Dynasty, Methuen & Co. Ltd., London.
- Brewer, D. J.; Teeter, E. (2007), Mısır ve Mısırlılar, (Çev.: Nihal Uzan), İletişim Yayınları, Ankara.

- Burstein, S. M., (2004), The Reign of Cleopatra, Greenwood Press, London.
- David R. (2003), Handbook To Life In Ancient Egypt, Facts On File Inc., New York.
- Droysen, (2007), Büyük İskender Tarihi, Dharma Yayınları, İstanbul.
- Errington, R. M., (2017), Hellenistik Dünya Tarihi M.Ö. 323-30, Homer Kitapevi, İstanbul.
- Freeman, C., (2003). Mısır, Yunan ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları, (Çev: Suat Kemal Angı), Dost Kitapevi Yayınları, Ankara.
- Hölbl, G. (2001), A History of The Ptolemaic Empire, (Trans.: Tina Savedraa), Routledge Ltd., New York.
- İnan, A. (1987), Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- İplikçioğlu, B. (1994), Eski Çağ Tarihinin Ana Hatları, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul
- , (2007), Hellen ve Roma Tarihinin Anahatları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- Lendering, J. (2009), Büyük İskender (Çev.: Burak Sergin), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Mahaffy, J. P. (1899), A History of Egypt, Charles Scribner's Sons, New York.
- Mansel, A. M. (1999), Ege ve Yunan Tarihi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Miller, R. ; Browning, S. (2008), Ancient World Leaders: Cleopatra, Chelsea House Publishing, New York.
- Myers, P.V. N, (1916). Ancient History, Athenaeum Press, New York.
- Narçın, A. (2007), A'dan Z'ye Mısır, Ozan Yayıncılık, İstanbul.
- Özçelik, N. (2011), İlk Çağ Tarihi ve Uygarlığı, Nobel Basımevi, Ankara.
- Plutarkhos, (1980), Büyük İskender (Hayatı ve Savaşları) (Çev: Vahdet Gültekin), Rado Yayınları, İstanbul.
- , (2017), Marcus Antonius (Çev: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul.
- Roller, D. W. (2010), Cleopatra, Oxford University Press, New York.
- Sheppard, S. (2009), Actium 31 B.C. Downfall of Antony and Cleopatra, Osprey Publishing, New York.
- Sowada, K. N. (2009). Egypt in the Eastern Mediterranean during the Old Kingdom, Academic Press, Fribourg.
- Strauss, B. (2013). Tarihe Yön Veren Büyük Komuranlar: İskender, Hannibal ve Sezar'ın Liderlik Dehası (Çev: Ümit Hüsrev Yolsal), Sal Yayınları, İstanbul.
- Tekin, O. (2008), Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Tyldesley, J. (2008), Cleopatra Last Queen of Egypt, Profile Books, London.
- Vercoutter, J. (2013), Eski Mısır (Çev: Emine Çaykara), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Wendel, F. C. H. (1890). History Of Egypt, D. Appleton and Company, New York.